

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA

KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

R. VIII: 2010

Data odczytu: 24.11.2010

Nr 36 (265)

Data wydania: 24.11.2010

=====

825. spotkanie

Marek Szajerka

Panorama Grudziądza w kościele parafialnym w Szembruku

W kościele parafialnym p.w. św. Bartłomieja w Szembruku jest plafon przedstawiający św. Wojciecha z wiosłem w ręce na tle panoramy miasta. Zdjęcie tej panoramy zostało opublikowane już w *Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce*, T. XI, z. 7, powiat grudziądzki, Warszawa 1974, zdjęcie (Fig.) 116. Katalog opracowany został pod redakcją T. Chrzanowskiego i M. Korneckiego. Wg katalogu zabytków kościoł zbudowano w latach 1715-1716. Polichromia jest barokowa po 1715 r. Kościół ten zbudowano w miejscu spalonego przez Szwedów ok. 1659 r. Natomiast dzwon odlany został w 1711 r. w Gdańsku.

Tej panoramy nie ujmuje się w katalogu najstarszych panoram Grudziądza, *Widoki Grudziądza*, Grudziądz 2001, opracowanym przez J. Drozdowską. Nie była ona pod tym kątem analizowana. Informację o tej panoramie Grudziądza w swojej najnowszej publikacji podał Z. Otremba *Grudziądz – kronika powiatu*, 2010. Informacja ta pod rokiem 997 rozpoczyna zamieszczone w publikacji kalendarium powiatu grudziądzkiego.

Na malowidle widać św. Wojciecha z wiosłem. Po prawej stronie jest potężna wieża z przylegającym do niej kościołem. Natomiast po lewej stronie biskupa jest niewątpliwie zamek. Zamek ten jest podobny w ujęciu do zamku grudziądzkiego na rysunku J.F. Steinera, toruńskiego rzemieślnika, białoskórnik. Rysunek J.F. Steinera powstał wg J. Drozdowskiej w latach 1728-1744. Bardziej analitycznego spojrzenia wymagają budowle po prawej stronie św. Wojciecha. Nie przypominają one bowiem obecnej panoramy kościoła św. Mikołaja i jego otoczenia.

Ponownie pomocna jest panorama Steinera. Jest na niej kościół św. Mikołaja z wieżą niejednorodną pod względem materiału budowlanego. Dolna partia niewątpliwie murowana z cegły, górna z muru pruskiego lub drewniana. Partie te musiały się bardzo różnić, skoro były widoczne z drugiego brzegu Wisły. Natomiast kościół pojezuicki jest wyższy od skrzydła kolegium. Taki stan przetrwał do 1. poł. XX w., kiedy to dla potrzeb ratusza gmach d. kolegium nadbudowano.

Identyfikacja panoramy w kościele w Szembruku pod kątem panoramy Grudziądza byłaby niemożliwa, gdyby wcześniej nie ustalono, że obecne prezbiterium kościoła pojezuickiego to dawna Brama Klasztorna. Taka właśnie wieża jest przy kościele na panoramie w Szembruku. Na tej baszcie są postacie. Czy jest inne źródło ikonograficzne potwierdzające wiarygodność tej panoramy? Okazuje się, że tak. Jest nim portret Anny Nadolskiej na tle panoramy Grudziądza. Portret ten analizowała J. Kruszelnicka w XIII tomie *Rocznika Grudziądzkiego* (J. Kruszelnicka, *Portret Anny Nadolskiej na tle portretów wodzów polskich w sztuce*, Rocznik Grudziądzki, T.XIII, 1998). Wg J. Kruszelnickiej obraz namalowano w drugiej ćwierci XVIII w., hipotetycznie autorem obrazu mógł być jezuita

Steiner, przebywający w Grudziądzu w latach 1723-1725 oraz 1729-1738. Opis panoramy wg J. Kruszelnickiej jest na s.52-53.

Badaczka uznała, że przedstawiona panorama Grudziądza jest w dużej mierze fikcyjna. Założyła, że przedstawia ona Grudziądz od strony Bramy Wodnej. Nie widać na niej kościoła św. Mikołaja, kolegium jezuickie posiada wieżę, na Bramie Wodnej jest figura. Okazuje się, że gdy ten obraz porówna się do widoku z Góry Zamkowej, to jest on realistyczny w detalach, nawet jeszcze w porównaniu do widoków miasta z 1 poł. XIX w.

Bramę Klasztorną częściowo rozebrano w latach 1714-1715, kaplice kościoła św. Mikołaja rozebrano w 2 poł. lat 90 XVIII w. W tym samym czasie, co rozebrano kaplice, zastąpiono partię wieży kościoła z muru pruskiego partią murowaną z cegły rozbiórkowej.

Z zestawienia dat odlania dzwonu w Szembruku (1711), budowy tego kościoła (1715-1716), budowy kościoła pojezuickiego w latach 1714-1715 sposobem gospodarczym (przebudowa wcześniejszych obiektów świeckim charakterze użytkowania, dom mieszkalny, baszta bramna), wynika, że projekt malowideł powstał w okresie istnienia Bramy Klasztornej.

Odpowiednie szkice mogły powstać przed 1714 r., nawet ok. 1711 r. Tu pomocna jest data odlania dzwonu dla kościoła, którego jeszcze teoretycznie, wg przyjętej datacji budowy jeszcze nie powinno być.

Odkrycie panoramy Grudziądza w kościele parafialnym w Szembruku jest nie tylko ciekawostką, ale niesie za sobą konsekwencje badawcze.

Przesuwa ono początek budowy kościoła w Szembruku do ok. 1711 r., przesuwa czas powstania portretu Anny Nadolskiej na początek XVIII w. W przyszłym roku parafia w Szembruku będzie obchodzić 300 - lecie fundacji dzwonu. Konfrontacja dwóch źródeł ikonograficznych, identyfikujących faktycznie Bramę Klasztorną z detalem rycerzy na szczycie, wskazuje na lokalny pierwowzór umieszczenia figur w niszach Furty Klasztornej, tzw. Pałacu Opatok, zbudowanej pod koniec 1 poł. XVIII w.

Kończąc, można jeszcze dodać, że pokazanie św. Wojciecha z wiosłem na tle panoramy Grudziądza wynika z faktu, że w świetle tradycji przekazanej przez kronikarza Jana Długosza, biskup praski Wojciech zaczął swoją misję do Prus od przekroczenia Ossy [oryginalna pisownia nazwy rzeki, stosowana jeszcze w 1 poł. XX w.] w pobliżu Grudziądza. To właśnie wtedy został uderzony wiosłem przez pruskiego przewoźnika. Po tej nieudanej przeprawie przez Ossę, podjął drugą próbę misji do Prus od strony Gdańska. Dlatego atrybutem postaci tego Świętego jest wiosło. W przypadku kościoła parafialnego w Szembruku, położonego nad Gardęgą, dopływem Ossy, to malowidło posiada swoją wymowę. W czasach, gdy powstały malowidła w Szembruku, w Grudziądzu jeszcze pamiętano, że obecny Kanał Trynka, to dawna Ossa a nad jej brzegiem była kaplica pod misyjnym wezwaniem św. Michała Archanioła, obecnie są to piwnice siedziby Caritas przy ul. Klasztornej. Również parafia w Grudziądzu należała do dekanatu łașińskiego. Warto tu zaznaczyć, że dekanat łașiński był dekanatem w Pomezanii a nie na terenie ziemi chełmińskiej. Stąd tak ważne było pokazanie św. Wojciecha i powiązanie go z Pomezanią Grudziądza, przyłączonego do ziemi chełmińskiej 22.12.1255 r. Grudziądz do 1255 r. był siedzibą pomezkańskiego biskupa Ernesta, który w tym mieście miał też swoją katedrę.

22.12.1255 r. biskup Ernest w drodze wymiany przekazał Grudziądz Krzyżakom i przeniósł swoją siedzibę oraz katedrę do Kwidzyna.

W pracy skorzystano ze zdjęcia zamieszczonego na stronie internetowej parafii Szembruk.

(L.B.S.)

Redakcja: Tadeusz Rauchfleisz, KMDG. Logo KMDG wykonał Grzegorz Rygielski.